

Stosunki polsko-francuskie 1986–1989

Maria Pasztor¹, Dariusz Jarosz²

¹ *Uniwersytet Warszawski*

² *Polska Akademia Nauk*

Uformowany po zwycięstwie w wyborach parlamentarnych we Francji prawicowej koalicji (w marcu 1986 r.) rząd Jacques'a Chiraca przyjął wobec władz PRL strategię stopniowej normalizacji, ale bez spektakularnych gestów. Wizyty w Polsce złożyli m.in. minister do spraw sportu i młodzieży, Christian Bergelin (w październiku 1986 r.) oraz minister spraw zagranicznych Jean-Bertrand Raimond (w kwietniu 1987 r.). Znakiem czasu i świadectwem intencji utrzymania dialogu z opozycją było to, że szef francuskiej dyplomacji spotkał się również z przedstawicielami polskiej opozycji (w ambasadzie Francji w Warszawie).

Pod wpływem zachodzących w Polsce przemian politycznych, w tym przede wszystkim rozmów władz komunistycznych z opozycją, które doprowadziły do Okrągłego Stołu i pierwszych po wojnie częściowo wolnych wyborów parlamentarnych, następował rozwój kontaktów na najwyższym szczeblu. Rangę symbolu przemian miała wizyta Lecha Wałęsy w Paryżu w grudniu 1989 r. i w Polsce prezydenta F. Mitteranda, który przybył do Warszawy 14 czerwca 1989.

W dziedzinie gospodarczej na relacje dwustronne największy negatywny wpływ wywierało zadłużenie Polski wobec Francji, które pod koniec 1980 r. wynosiło około 2,5 mld USD, a w 1988 – około 3,3 mld USD. Negocjacje na temat spłat tego zadłużenia wobec państw Zachodu odbywały się w ramach Klubu Paryskiego. Spadek polskiego eksportu do Francji, który w stanie wojennym i do 1988 r. nie osiągnął wielkości z 1980 r., wynikał przede wszystkim z drastycznego zmniejszenia sprzedaży polskiego węgla.

Wprowadzenie stanu wojennego w Polsce, represje wobec opozycji politycznej oraz ograniczenia swobód obywatelskich odbiły się również na relacjach naukowych i kulturalnych.

Zmiany na lepsze odnotowano w drugiej połowie lat 80. Wymiana naukowa i kulturalna odbywała się coraz częściej poza centralnie ustalonymi programami. Lata 80. trudno nazwać owocnymi w relacjach między FPK i PZPR. Francuscy komuniści, którzy w okresie wprowadzania stanu wojennego w Polsce byli w koalicji rządowej, nie mogli zająć stanowiska rażąco innego niż ich socjalistyczni współpartnerzy. Sytuacja zmieniła się po ich wyjściu z koalicji rządowej w lipcu 1984 r. Odtąd kontakty były coraz częstsze, ale ich znaczenie coraz mniejsze, wobec słabnięcia pozycji i wpływów ruchu komunistycznego w Europie.

Słowa kluczowe: komunizm, stosunki polsko-francuskie, Mitterrand, stosunki gospodarcze, stosunki kulturalne

---

Maria Pasztor – profesor zwyczajna, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski.
Dariusz Jarosz – profesor zwyczajny, Instytut Historii, Polska Akademia Nauk.

Wynagrodzenie autorskie sfinansowane zostało przez Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych KOPIPOL z siedzibą w Kielcach z opłat uzyskanych na podstawie art. 20 oraz art. 20¹ ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Relacje polsko-francuskie po II wojnie światowej ulegały daleko idącym przemianom, będącym w pierwszym rzędzie efektem „przymrozków” i „odwilży” w stosunkach międzynarodowych. Lata 80. były okresem, kiedy w związku z wprowadzeniem stanu wojennego w Polsce relacje te znalazły się w fazie znacznego ochłodzenia, pod pewnymi względami porównywalnego z okresem stalinowskim. Usilne nalegania Warszawy na ich ocieplenie spotykały się z bardzo wstrzemięźliwą reakcją oficjalnych czynników francuskich. Najważniejszym efektem tych zakulisowych działań było doprowadzenie do roboczej wizyty przewodniczącego Rady Państwa PRL (od 6 listopada 1985 r.) i pierwszego sekretarza KC PZPR gen. Wojciecha Jaruzelskiego w Paryżu i spotkania z prezydentem Francji François Mitterrandem 4 grudnia 1985 r.

Jak układały się stosunki między obydwojma krajami w okresie późniejszym, tj. do końca PRL? Podjęta w niniejszym szkicu próba odpowiedzi na to pytanie została oparta przede wszystkim na analizie polskich dokumentów archiwalnych i dość skąpej literaturze przedmiotu.

1. Stosunki polityczne

Mimo krytycznej opinii polskiego ministerstwa spraw zagranicznych (MSZ) na temat wpływu wizyty W. Jaruzelskiego na relacje dwustronne od 1986 r. odnotowuje się w nich nowe fakty. Jednym z nich był przyjazd do Polski (9 stycznia 1986 r.) pierwszego (po 13 grudnia 1981 r.) członka francuskiego rządu – ministra stanu na Quai d’Orsay Jean-Michela Bayleta¹.

Uformowany po zwycięstwie w wyborach parlamentarnych we Francji prawicowej koalicji (w marcu 1986 r.) rząd Jacques’a Chiraca przyjął wobec władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) strategię stopniowej normalizacji, ale bez spektakularnych gestów. Oznaczało to, tak jak wcześniej, prowadzenie dialogu zarówno z czynnikami oficjalnymi, jak i z przedstawicielami sił opozycyjnych. Zgodnie z tą linią polityczną wizyty w Warszawie złożyli minister do spraw sportu i młodzieży Christian Bergelin (w październiku 1986 r.)² oraz minister spraw zagranicznych Jean-Bertrand Raimond (w kwietniu 1987 r.; była to pierwsza wizyta szefa francuskiej dyplomacji w Warszawie od października 1981 r.)³. Minister Raimond spotkał się nie tylko z gen. Jaruzelskim, ministrem spraw zagranicznych Marianem Orzechowskim i premierem Zbigniewem Messnerem, lecz także – dla równowagi – z przedstawicielami opozycji (w ambasadzie Francji w Warszawie). Gestem w stronę środowisk

¹ P. Pleskot, *Kłopotliwa panna „S”*. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL (1980–1989), Warszawa 2013, s. 518–519.

² Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: AMSZ), 18/89, w. 3, *Notatka z pobytu oficjalnej delegacji Ministerstwa Młodzieży i Sportu Republiki Francuskiej w Warszawie na zaproszenie Przewodniczącego GKKFiT i Ministra do Spraw Młodzieży PR*.

³ AMSZ 33/90, w. 1, *Wizyta Ministra Spraw Zagranicznych Francji J.B. Raimonda w Polsce – rozmowy plenarne (zapis) 10.04.[1987], g. 11.30–12.10*.

solidarnościowych było również złożenie przez niego kwiatów na grobie ks. Jerzego Popiełuszki. Co prawda Raimond nie udał się na spotkanie z Lechem Wałęsą do Gdańska, ale odwiedzili go dwaj towarzyszący mu urzędnicy francuskiego MSZ⁴.

W 1986 r. doszło również do wymiany delegacji grup przyjaźni polsko-francuskiej we francuskim Senacie i polskim Sejmie oraz do polsko-francuskich konsultacji politycznych (w Warszawie, w czerwcu 1986)⁵. W październiku 1987 r. gościł w Paryżu Aleksander Kwaśniewski (pełniący wtedy funkcję członka Rady Ministrów do spraw młodzieży)⁶.

Od tej pory liczba kontaktów na najwyższym szczeblu wzrastała, co było pochodną przemian politycznych w Polsce. Powstanie rządu Mieczysława Rakowskiego w sierpniu 1988 r., legalizacja „Solidarności”, rozmowy Okrągłego Stołu, zainicjowane 6 lutego 1989 r., wreszcie przeprowadzenie pierwszych w Polsce komunistycznej częściowo wolnych wyborów parlamentarnych (pierwsza tura 4 czerwca, druga – 18 czerwca 1989 r.), których efektem było utworzenie niekomunistycznego rządu premiera Tadeusza Mazowieckiego – wszystko to było śledzone nad Sekwaną ze wzrastającym zainteresowaniem. Charakter i ranga wzajemnych kontaktów wyraźnie wzrastała. Szczególnie ważną rolę odegrały wizyta polskiego ministra spraw zagranicznych Tadeusza Olechowskiego w Paryżu (grudzień 1988 r.) oraz rewizyta w Warszawie jego francuskiego odpowiednika – Rollanda Dumas (kwiecień 1989 r.).

Do rangi symbolu przemian urastał jednak pobyt Lecha Wałęsy w Paryżu, który rozpoczął się 9 grudnia 1988 r. Legendarny przywódca „Solidarności” był przyjmowany z najwyższymi honorami przysługującymi głowom państw. Rozmawiał m.in. z prezydentem Mitterrandem, premierem Michele Rocardem i arcybiskupem Jean-Marie Lustigerem. Spotykał się z licznymi wyrazami sympatii społeczeństwa francuskiego. Jego wypowiedzi były oceniane przez polskie służby dyplomatyczne jako umiarkowane i wyrażające wolę kompromisu z władzami PRL⁷.

Warszawie zależało w tym okresie przede wszystkim na przekonaniu francuskich przywódców do bardziej konkretnego poparcia dla dokonujących się przemian. Świadczą o tym m.in. zachowane zapisy rozmów, jakie M. Rakowski prowadził z F. Mitterrandem zarówno w styczniu 1989 r. w Bonn, jak i przy okazji wizyty polskiego premiera w Paryżu z racji otwarcia francusko-polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej (15 lutego 1989 r.). W trakcie tej drugiej Rakowski prosił o wsparcie polskich starań o moratorium na spłatę polskiego zadłużenia wobec państw Zachodu (zajmował się nim tzw. Klub Paryski, zrzeszający wierzycieli PRL): „potrzebujemy

⁴ AMSZ, 33/90, w. 2, *Raport polityczny Ambasady PRL w Paryżu z 1987 r.*, bp; P. Pleskot, *Kłopotliwa...*, op.cit., s. 681.

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR) Wydział Zagraniczny, LXXVI-664, *Notatka o polsko-francuskich kontaktach parlamentarnych* [1986], k. nlb.

⁶ AMSZ 33/90, w. 1, *Sprawozdanie z pobytu we Francji Ministra i członka Rady Ministrów do Spraw Młodzieży Aleksandra Kwaśniewskiego*, Warszawa, 23.10.1987.

⁷ P. Pleskot, *Kłopotliwa...*, op.cit., s. 696.

3–4 lat oddechu, bo w przeciwnym razie Polska będzie się pograżać, a to może negatywnie wpłynąć na stosunki Wschód–Zachód, na Europę. Tym bardziej, że po 40 latach rysuje się po raz pierwszy szansa połączenia obu części Europy. Jest to zadanie przyszłego pokolenia, ale my musimy stworzyć tego przesłanki. Bo Europa jest, mimo istniejących podziałów, jednością”. Mitterrand obiecał wspierać polskie życzenia, zwłaszcza że „łatwiej jest poświęcić to, czego i tak zaraz się nie otrzyma”⁸.

Świadectwem powrotu do wysokiej rangi kontaktów dwustronnych był przyjazd do Polski 14 czerwca 1989 r. prezydenta F. Mitterranda⁹. Jego wizyta nastąpiła w okresie wskazanych wyżej fundamentalnych przemian politycznych w Polsce.

Mitterrand przywiózł do Warszawy wyjątkowo silną ekipę, w której skład weszło kilku ministrów. Francuzi starali się zorientować, jaki będzie kierunek przemian politycznych w Polsce. Ich stosunek do zwycięzców w wyborach czerwcowych, aczkolwiek przyjazny, był wyraźnie stonowany. Chwalili ich za „mądrość” i „odpowiedzialność”, ale obawiali się naruszenia stabilności układu politycznego. Z tego powodu Mitterrand niezbyt chętnie kontaktował się z „Solidarnością”, choć spotkał się z jej przywódcą – Lechem Wałęsą i złożył kwiaty przy pomniku stoczniovców poległych w grudniu 1970 r. w starciach z wojskiem i milicją. Zaskoczenie wywołał jego wykład na Uniwersytecie Jagiellońskim, w którym stwierdził, że nie należy „wyrzucać socjalizmu przez okno”¹⁰. Prezydent Francji odbył rozmowy z W. Jaruzelskim i M. Rakowskim. W sytuacji bardzo dynamicznych zmian w Polsce i całej Europie Środkowo-Wschodniej wizyta, poza wymiarem symbolicznym, nie odegrała większej roli w relacjach dwustronnych.

2. Problemy gospodarcze

Zamrożenie dialogu politycznego między Warszawą a Paryżem po wprowadzeniu stanu wojennego oznaczało również ograniczenie kontaktów gospodarczych. Dialog ten został wznowiony po ponad czteroletniej przerwie na początku stycznia 1986 r., kiedy to odbyła się w Warszawie sesja Komisji Mieszanej ds. Współpracy Gospodarczej. Delegacji francuskiej przewodniczył wzmiankowany już sekretarz stanu w MSZ Francji J. Baylet, który został przyjęty przez ministra spraw zagranicznych M. Orzechowskiego¹¹.

⁸ Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL (dalej: ADHPRL), Materiały M. Rakowskiego, *Zapis rozmowy prezesa Rady Ministrów PRL M.F. Rakowskiego z prezydentem Republiki Francuskiej F. Mitterrandem*, k. nlb.,

⁹ AMSZ, 2/92, w. 2, *Szyfrogram nr 5552, Warszawa 21 VI 1989 do szefów placówek. Ocena wizyty Mitterranda*.

¹⁰ P. Pleskot, *Zachód ratuje generała?! Paradoxy zachodniej dyplomacji w czasie przemian w Polsce (czerwiec–lipiec 1989 roku)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 2, s. 194–195.

¹¹ AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-744, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich* [1987], k. nlb.

Największym problemem w bilateralnych stosunkach gospodarczych w latach 80. było polskie zadłużenie we Francji, które pod koniec 1980 r. wynosiło – przypomnijmy – około 2,5 mld USD. Jego stan w latach następnych przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Zadłużenie Polski we Francji w latach 1982–1988 (w mln USD)

Zobowiązania	Lata						
	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Zadłużenie ogółem, w tym:	2373	2065	1882	2181	3055	3673	3342
zobowiązania gwarantowane	1617	1354	1212	1496	2292	2825	2559
zobowiązania niegwarantowane	756	711	670	685	763	848	783

Źródło: ADHPRL, bez sygnatury, *Notatka Ministerstwa Finansów w sprawie stosunków finansowych Polski i Francji*, Warszawa, wrzesień 1989.

Zmiany wielkości zadłużenia we Francji w tych latach wynikały przede wszystkim z różnic kursowych oraz z kapitalizacji niespłaconych odsetek od kredytów gwarantowanych. Spłata tego długu była przedmiotem ogólniejszych negocjacji w ramach Klubu Paryskiego. Zgodnie z zasadami i uzgodnieniami przyjętymi na tym forum Francja i Polska podpisały wiele umów refinansowych, odraczających część tych zobowiązań. Mimo to w 1989 r. wynosiły one około 445 mln USD¹². Zadłużenie miało decydujący wpływ na wielkość wzajemnych obrotów handlowych (tabela 2)

Tabela 2. Polsko-francuskie obroty handlowe (w mln USD)

Wyszczególnienie	Lata								
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Eksport	496	287	307	288	294	274	246	287	311,6
Import	844	614	439	226	211	201	234	276	316,2
Saldo	-348	-327	-137	+62	+83	+73	+12	+11	-4,6

Źródło: AMSZ, 31/92, w. 5, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich*, Warszawa 15 kwietnia 1989; AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-744, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich* [1987], k. nlb.

Jeśli chodzi o eksport do Francji, to jego spadek był wynikiem drastycznego zmniejszenia sprzedaży węgla. Jeszcze w 1980 r. wartość sprzedaży tego surowca stanowiła 28% ogólnej wartości eksportu do tego kraju, a w 1988 r. – już tylko 5%. Doszło do istotnej zmiany struktury eksportu do Francji: na czołowe miejsca wysunęły się artykuły rolno-spożywcze i chemiczne. W 1989 r. Paryż zajmował siódme miejsce pod względem wielkości obrotów handlowych Warszawy z rozwiniętymi krajami

¹² ADHPRL, bez sygnatury, *Notatka Ministerstwa Finansów w sprawie stosunków finansowych Polski i Francji*, Warszawa, wrzesień 1989.

kapitalistycznymi. Wprawdzie w 1985 r. administracja francuska zapewniła gwarancje państwowe dla importu z Polski dla kredytów średnio- i krótkoterminowych, ale ich wysokość (odpowiednio 70 mln i 100 mln FRF) oraz warunki nie zachęcały do korzystania z tych udogodnień¹³. Stosunki gospodarcze znalazły się więc w trudnym do przezwyciężenia impasie.

3. Współpraca naukowa i kulturalna

Najważniejszym wydarzeniem, którego „długi cień” obejmował również relacje naukowe i kulturalne w analizowanym okresie, był stan wojenny i jego konsekwencje. To wyraźne „ochłodzenie” stosunków utrzymywało się przez kilka lat. Pierwsze symptomy przychylniejszego stanowiska wobec kontaktów z Polską pojawiły się w latach 1984–1985. Z perspektywy polskich czynników oficjalnych świadczył o tym relatywnie duży (około 120 osób) udział gości francuskich w obradach polsko-francuskiego okrągłego stołu, zorganizowanego 6 marca 1985 r. w siedzibie Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk (PAN) przy ul. Lauriston w Paryżu i poświęconego stosunkom między obydwojma państwami w 40. rocznicę zakończenia II wojny światowej¹⁴. Współpraca Stacji PAN z École des hautes Études en sciences sociales (EHESS), mimo problemów wynikających z powodu usunięcia Bronisława Geremka z Akademii, układała się coraz lepiej, co doprowadziło do wspólnej organizacji kolokwium z okazji 70-lecia odzyskania niepodległości¹⁵. Generalnie jednak imprezy naukowe, organizowane przez Stację, nie cieszyły się dużym prestiżem zarówno wśród uczonych francuskich, jak i polskich, a jej pracownicy nie wykazywali się dużą aktywnością naukową¹⁶.

Barometrem atmosfery i stanu stosunków naukowych i kulturalnych były negocjacje, prowadzone w ramach polsko-francuskiej komisji mieszanej, a towarzyszące podpisywaniu oficjalnych umów międzyrządowych. Strona francuska w okresie stanu wojennego i tuż po nim wyraźnie dążyła do ograniczenia wymiany w tych obszarach, tłumacząc się cięciami budżetowymi. Tak było m.in. przy okazji rozmów grup ekspertów prowadzonych w dniach 26–28 czerwca 1985 r. Jak twierdził dyrektor Departamentu Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej MSZ Tadeusz Kohorewicz, prowadzący te rozmowy ze strony polskiej, partnerzy francuscy, zasłaniając się oszczędnościami, doprowadzili do poważnego ograniczenia limitów wymiany sty-pendialnej, szczególnie dotkliwych w zakresie wymiany naukowej i technicznej (przy

¹³ AMSZ 31/92, w. 5, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich*, Warszawa, 15.04.1989.

¹⁴ P. Pleskot, *Intelektualni sąsiedzi. Kontakty historyków polskich ze środowiskiem „Annales” 1945–1989*, Warszawa 2010, s. 145.

¹⁵ P. Pleskot, *Naukowa szkoła przetrwania. Paryska Stacja PAN w latach 1978–2004*, Warszawa 2008, s. 41.

¹⁶ *Ibidem*, s. 49–81.

utrzymaniu jej jednak na dotychczasowym poziomie w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych). Obrady – zdaniem polskiego autora sprawozdania – obfitowały „w spory i ostre dyskusje”¹⁷.

Dnia 7 stycznia 1985 r. między PAN a Centre national de la recherche scientifique (CNRS) została podpisana umowa o współpracy między obiema placówkami na lata 1985–1986. W 1988 r. została ona przedłużona do roku 1990¹⁸.

Dziewiąte posiedzenie polsko-francuskiej komisji mieszanej do spraw współpracy naukowej i technicznej, które zakończyło się podpisaniem programu wymiany na lata 1987–1989, odbyło się w Warszawie w dniach 17–19 grudnia 1986 r. W stosunku do programu z lat poprzednich zredukowano liczbę stypendiów w dziedzinie wymiany artystycznej do 60 miesięcy dla każdej ze stron (z możliwością pewnego zwiększenia tej puli „w dziedzinie środków audiowizualnych”) w 1987 (limity na dalsze lata miały być ustalane drogą dyplomatyczną). Nadal zapowiadano kontynuowanie starań o zapewnienie równowagi między tłumaczeniami literatury polskiej a francuskiej oraz o zwiększenie zakupów książek. Nie przewidywano organizowania – wzorem lat ubiegłych – specjalnych imprez filmowych. Skromniejsze były również plany wystawowe. W dziedzinie nauki języków strona francuska ponawiała życzenie, aby nauczanie języka francuskiego zostało rozwinięte zwłaszcza w „klasach naukowych liceów ogólnokształcących, jak również w szkołach średnich zawodowych”. Liczba lektorów języka francuskiego oddanych do dyspozycji strony polskiej zmniejszono do 15 (strona polska pozostawiła limit 14). Ograniczono liczbę miesięcy stypendialnych przeznaczonych przez stronę francuską dla kształcenia polskich nauczycieli tego języka. W programie znalazły się ogólnikowe sformułowania dotyczące współpracy w dziedzinie wymiany młodzieży, sportu i turystyki. Z zadowoleniem powitano powstanie filii ośrodka Alliance française w Sosnowcu oraz „wyrażano zadowolenie” z przewidywanego otwarcia ośrodka w Poznaniu. W dziedzinie współpracy naukowej, wzorem lat poprzednich, ustalono listę priorytetowych dziedzin współpracy, która była niemal identyczna z listą sporządzoną w roku 1983. Zmniejszona została liczba przyznanych przez stronę francuską miesięcy stypendialnych dla naukowców w dziedzinach humanistycznych i społecznych (w 1987 r. – 110, podczas gdy w 1983 r. – 130) i nauk podstawowych, stosowanych i techniki (261 wobec 292 w 1983 r.). Strona polska utrzymała limity na poziomie z 1984 r.¹⁹

Centralnie ustalone programy wymiany kulturalnej i naukowej były jednak tymi sposobami organizacji współpracy, których rola ulegała zmniejszeniu.

---

¹⁷ AAN, KC PZPR Wydział Kultury LVI-1050, *Sprawozdanie z posiedzenia polsko-francuskiej grupy ekspertów*, Paryż, 26–28.06.1985, k. nlb.

¹⁸ *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w 1988 roku*, Warszawa 1989, s. 165; P. Pleskot, *Intelektualni...*, op.cit., s. 143–146.

¹⁹ AAN, KC PZPR Wydział Kultury LVI-1050, *Program wymiany między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Francuską w dziedzinie kultury, oświaty, nauki i kultury na lata 1987–1989*, k. nlb.

Nowością w kontaktach przedstawicieli humanistyki w tym okresie było nasilenie kontaktów między EHESS a Uniwersytetem Warszawskim (dotychczasowym partnerem był PAN). Odpowiednia umowa między obiema instytucjami została podpisana 18 maja 1988 r.²⁰

O zmianach pozycji Francji jako partnera zagranicznej wymiany naukowej Polski świadczą m.in. dane dotyczące kontaktów zagranicznych PAN w tym czasie²¹. Wynika z nich, że okres najgłębszego ich załamania (w tym z Francją) miał miejsce w roku 1982, co w sposób oczywisty było efektem wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. „Odbijanie się od dna” następowało już od 1983 r. W zakresie wyjazdów do Francji ich liczbę z 1980 r. przekroczone dopiero w roku 1987, a w zakresie przyjazdów stamtąd poziomu z końca lat 70. nie osiągnięto już do końca następnej dekady. Kontakty z Francją w latach 80. ucierpiały bardziej i były odbudowywane z mniejszym sukcesem niż kontakty z innymi krajami kapitalistycznymi. Francja utraciła pozycję najważniejszego kierunku wyjazdów zagranicznych pracowników PAN wśród państw kapitalistycznych. Jej miejsce zajęły Niemcy Zachodnie. W zakresie przyjazdów do Polski w ramach wymiany międzynarodowej RFN zajęła pozycję lidera w tej grupie państw już w drugiej połowie lat 70. To tam kierowała się największa liczba pracowników PAN w celach badawczych.

Z czego to wynikało? Brak bardziej szczegółowych danych, pokazujących dynamikę wyjazdów do poszczególnych krajów według kryterium dyscyplin i gałęzi nauki, utrudnia odpowiedź na to pytanie. Wydaje się, że wskazana tendencja mogła mieć dwie podstawowe przyczyny. Po pierwsze Francja była atrakcyjnym miejscem wyjazdów naukowych przede wszystkim dla przedstawicieli nauk humanistycznych i po części społecznych. Jednak możliwości współpracy w tych dziedzinach stopniowo wyczerpywały się. Wraz z upływem czasu w kontaktach naukowych rola tych gałęzi wiedzy stopniowo obniżała się na rzecz nauk ścisłych, technicznych czy medycznych. W tym zakresie Francja – jak się wydaje – mogła mniej zaproponować polskim naukowcom niż Niemcy Zachodnie²². Tę interpretację należy traktować jako hipotezę, wymagającą sprawdzenia w toku dalszych badań.

²⁰ P. Pleskot, *Intelektualni...*, op.cit., s. 202–203.

²¹ *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1981*, Warszawa 1982, s. 270, tab. 27; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1982*, Warszawa 1983, s. 286, tab. 32; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1983*, Warszawa 1984, s. 305, tab. 37; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1984*, Warszawa 1985, s. 258, tab. 35; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1985*, Warszawa 1986, s. 285, tab. 37; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1986*, Warszawa 1987, s. 294, tab. 36; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1987*, Warszawa 1988, s. 286, tab. 36; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1988*, Warszawa 1989, s. 295, tab. 37; *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1989*, Warszawa 1990, s. 299, tab. 16.

²² Częściowo tę tezę potwierdza lektura sprawozdań ze współpracy zagranicznej PAN w tych latach. Wynika z nich, że współpraca z Niemcami Zachodnimi dotyczyła m.in. takich dziedzin, jak: budownictwo wodne, metalurgia, farmakologia, fizjologia, fizyka, systemy energetyczne. Zob. m.in. *Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1987*, op.cit., s. 163.

Jakim przemianom ulegały kontakty kulturalne między Warszawą a Paryżem w tym okresie? O ramach współpracy w tej dziedzinie informują analizy oficjalnych programów współpracy.

Strona francuska – zdaniem polskich czynników – wyraźnie dążyła do ograniczenia centralnej wymiany kulturalnej, a zamiast tego do rozwijania współpracy zdecentralizowanej, dzięki czemu mogła wybierać sobie partnerów. Interpretowano to jako praktyczną realizację koncepcji dialogu ze społeczeństwem obok dialogu z rządem oraz tworzenie drugiego obiegu wymiany kulturalnej²³. Z tego powodu władze polskie miały pretensje do Paryża o wspieranie twórców opozycyjnych, poza oficjalnym programem wymiany kulturalnej na lata 1987–1989, podpisanym w Warszawie 19 grudnia 1986 r. Jak obliczono w specjalnej analizie opracowanej w 1987 r., we Francji ukazywało się więcej tytułów literatury polskiej pochodzącej z tzw. drugiego obiegu²⁴ niż tłumaczeń dzieł publikowanych legalnie w PRL. W dokumencie tym piętnowano oficjalny mecenat francuskich władz politycznych i państwowych nad polskimi twórcami opozycyjnymi (m.in. nad pisarzem Kazimierzem Brandysem) oraz wsparcie finansowe udzielane organizacjom kulturalnym i imprezom o „wrogim” charakterze (takim jak zorganizowana w 1987 r. w siedzibie merostwa XVI dzielnicy Paryża wystawa „Les forces vives de la Pologne”, na której pokazano m.in. dorobek kultury niezależnej, malarstwo, rzeźbę i grafikę malarzy emigracyjnych oraz wydawnictwa emigracyjne i drugiego obiegu). W lipcu 1987 r. ambasada PRL w Paryżu złożyła oficjalny protest we francuskim MSZ z powodu udzielenia przez ten resort wsparcia „moralnego i finansowego” Teatrowi Ósmego Dnia, co umożliwiło mu wzięcie udziału w Festiwalu Teatru Europejskiego w Grenoble²⁵.

Wśród nielicznych manifestacji kulturalnych Francji w Polsce, organizowanych przez czynniki oficjalne, na uwagę zasługuje otwarta w Warszawie (w gmachu Zachęty) 15 października 1986 r. wystawa „Paris en quatre temps” („4X Paryż”), której towarzyszyły inne imprezy artystyczne²⁶.

²³ AMSZ, 13/88, w. 3, Raport polityczny Ambasady PRL w Paryżu za rok 1985.

²⁴ Pojęcie „drugi obieg wydawniczy” było używane w Polsce od drugiej połowy lat 80. XX w. dla określenia procesu publikacji wydawnictw (prasy, książek, druków ulotnych) w sposób nielegalny, bez wymaganej zgody cenzury, dokonywanej przez środowiska opozycyjne.

²⁵ AMSZ, 33/90, w. 1, Departament Współpracy Kulturalnej i Naukowej, Warszawa, 23.09.1987, *Współpraca kulturalna PRL–Francja (informacja na konsultacje między MSZ Polski i Francji, Paryż, 12–13 X 1987)*. Teatr Ósmego Dnia powstał w 1964 r., założony przez Tomasza Szymańskiego wraz grupą studentów polonistyki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 1968 r. pod kierownictwem artystycznym Lecha Raczaka teatr przeżywał okres swej świetności. W 1979 r. przestał być zespołem studenckim (finansowanym przez władze wojewódzkie), co było wstępem do jego pełnej profesjonalizacji. Jego spektakle zawierały elementy krytyki systemu władzy, co powodowało, że stał się przedmiotem szykan i represji. Od 1985 r. część zespołu działała za granicą, część w Polsce (od stanu wojennego teatr występował głównie w kościołach). Od lipca 1986 r. do lutego 1989 r. działał wyłącznie za granicą (od 1988 r. w pełnym składzie). W 1990 r. zespół wrócił do Polski.

²⁶ AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-744, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich* [1987], k. nlb.; Archiwum Zakładowe Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej: AZMK), Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą (dalej: DWKZ), 1600/10, *MSZ do KC*

Zarówno przytoczone fakty, jak i inne, np. liczba tłumaczeń książek francuskich na język polski i polskich na francuski, wskazują na słabnącą obecność kultury i nauki francuskiej w Polsce²⁷. Odpowiedź na pytanie, na ile wynikało to z przyczyn politycznych, a na ile z ograniczeń finansowych – wymaga dalszych badań.

4. Relacje PZPR–FPK i PZPR–PS

Analiza stosunków polsko-francuskich w okresie schyłkowym PRL byłaby niepełna, gdyby pominąć relacje łączące rządzącą Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR) z Francuską Partią Komunistyczną (FPK) i Partią Socjalistyczną (PS). Wynika to z przekonania, popartego badaniami dotyczącymi lat wcześniejszych, że relacje międzypartyjne stanowiły istotny element wpływający na stosunki międzypaństwowe. Jak kształtowały się one w analizowanym okresie?

W przypadku FPK większą swobodę w kontaktach z PZPR umożliwiło jej wyjście z koalicji rządzącej w lipcu 1984 r. W tej sytuacji w lipcu 1985 r. doszła do skutku długo oczekiwana wizyta oficjalnej delegacji KC FPK w Polsce (pierwsza od 1979 r.). Na jej czele stał sekretarz KC FPK Paul Laurent. Francuscy goście zostali 11 lipca przyjęci przez gen. W. Jaruzelskiego, prowadzili rozmowy z sekretarzami KC PZPR: Józefem Czyrkim i Tadeuszem Porębskim, zastępcą członka Biura Politycznego Marianem Orzechowskim, kierownikiem Wydziału Ideologicznego KC Władysławem Lorancem, kierownikiem Urzędu ds. Reformy Gospodarczej ministrem Władysławem Baką, kierownikiem Urzędu do spraw Wyznań Adamem Łopatką, przewodniczącym Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych Alfredem Miodowiczem oraz kierownictwem Wydziału Zagranicznego KC.

Z zachowanej w aktach KC PZPR notatki wynika, że wizyta służyła przede wszystkim zapoznaniu się z sytuacją w Polsce, co miało pozwolić na uzyskanie argumentów w polemikach prowadzonych na ten temat zarówno z socjalistami, jak i „prawicą” w łonie FPK. Francuscy towarzysze nie byli najpewniej w dobrych nastrojach wobec kurczących się wpływów politycznych. Przyznali, że grozi im długotrwała marginalizacja, co przypisywali obarczeniu ich przez część elektoratu współodpowiedzialnością za efekty polityki rządowej PS–FPK w latach 1981–1984 oraz ostrej ofensywie propagandowej prowadzonej przez socjalistów i prawicę wobec komunistów²⁸.

Wyrazem nasilenia kontaktów dwustronnych była również wizyta we Francji, na zaproszenie Komitetu FPK Federacji Pas-de-Calais, delegacji Komitetu Wojewódzkiego

PZPR, Notatka, marzec 1986, k. nlb. O wystawie zob. E. de Roux, *Varsovie à l'heure de Paris*, „Le Monde” z 27.12.1986. Na wystawie zaprezentowano około 200 obiektów sztuki z muzeów paryskich, Grenoble i Besançon, skoncentrowanych wokół czterech kluczowych dat w historii sztuki francuskiej: 1913, 1925, 1947 i 1972.

²⁷ Zob. „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 1981, t. 27–1989, t. 35; AAN, KC PZPR Wydział Kultury, LVI-616, K. Krzysztofek, *Stosunki kulturalne Polski z państwami KBWE*, Warszawa 1986, k. nlb.

²⁸ AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-642, *Informacja nr 16/85/174 o pobycie oficjalnej delegacji KC FPK w Polsce*, Warszawa, 20.08.1985, k. nlb.

PZPR w Katowicach na czele z Bogumiłem Ferensztajnem (w listopadzie 1985 r.) i wcześniejsza (w lipcu tego roku) wizyta delegacji tejże Federacji w województwie katowickim. Notatka polska na temat wizyty we Francji nie pozostawiała złudzeń co do radykalnego słabnięcia wpływów komunistycznych w społeczeństwie francuskim²⁹.

W styczniu 1987 r. na zaproszenie KC FPK przebywał w Paryżu J. Czyrek, który przeprowadził m.in. rozmowy z Maximem Gremetzem, członkiem Biura Politycznego KC FPK. Nie udało się odnaleźć informacji o ich tematyce³⁰.

Inną formą kontaktów dwustronnych, praktykowaną pod koniec lat 80., były „pobyty studyjne”. W aktach KC PZPR zachowało się sprawozdanie z takiej wizyty (w dniach 8–9 lipca 1987 r.) Jana Błuszkowskiego, pracownika centralnego aparatu partyjnego, na zaproszenie FPK. Celem wyjazdu była analiza pracy polityczno-organizacyjnej FPK po kolejnej Krajowej Konferencji Partyjnej w czerwcu 1987 r. Wyznaczyła ona kandydata komunistów w wyborach prezydenckich oraz zarysowała platformę wyborczą komunistów. Francuscy rozmówcy, jak się wydaje, unikali dyskusji o grupie „renowatorów” w partii, a uzyskane informacje o działalności partii trudno uznać za odkrywcze³¹.

Ostatni odnaleziony dokument, relacjonujący kontakty międzypartyjne, pochodzi z 30 grudnia 1988 r. Jest to sprawozdanie z pobytu we Francji w dniach 27 listopada – 3 grudnia 1988 r. delegacji studyjnej PZPR na zaproszenie KC FPK. W jej skład weszli: Zdzisław Cackowski – członek KC, rektor Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, Jan Turzyński, członek KC, górnik-operator, I sekretarz KZ PZPR w Zakładach Górniczych Polkowice, Jan Błuszkowski, zastępca kierownika Wydziału Polityczno-Organizacyjnego KC PZPR i Władysław Sokołowski – inspektor w Wydziale Zagranicznym KC. Delegacja odbyła spotkania w KC FPK z Michelelem Laurentem – kierownikiem Wydziału Nauki i Techniki, z Guy'em Poussym – kierownikiem Wydziału ds. Przedsiębiorstw i z Jacques'em Denisem – kierownikiem Wydziału Polityki Zagranicznej. Na zaproszenie Federacji FPK departamentu Essonne, delegacja zwiedziła Krajowe Centrum Krwiodawstwa i spotkała się z aktywnym partyjnym FPK uniwersytetu w Essonne. Zwiedziła również Muzeum Techniki La Villette. Rozmowy odbyły się po kolejnej porażce komunistów francuskich, tym razem w wyborach prezydenckich. Informowali oni swoich polskich rozmówców o sprzeciwie wobec integracji europejskiej, gdyż – ich zdaniem – powoduje ona likwidację francuskiej „oryginalności i tożsamości narodowej”. Twierdzili, że na nowo należy dokonać głębokiej analizy klasy robotniczej. Postulowali zastąpienie tego określenia pojęciem „klasa producentów”. Trudno powiedzieć, jak na te „nowinki” zareagowali

²⁹ AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-642, *Material informacyjny*, Katowice, 25.11.1985, k. nlb.

³⁰ AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny, LXXVI-744, *Notatka na temat aktualnego stanu stosunków polsko-francuskich* [1987], k. nlb.

³¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-745, *Sprawozdanie z pobytu studyjnego w FPK*, Warszawa, 18.07.1987, k. nlb.

polscy goście. W konkluzjach cytowanego sprawozdania znajdują się jedynie mało konkretne postulaty zacieśnienia współpracy, organizacji seminariów, wymiany wydawniczej itp.³²

W latach 80. relacje FPK z PZPR uległy rytualizacji. Przez cały ten okres, mimo pojawiających się różnic stanowisk, obie partie kontynuowały tradycyjną już wymianę wakacyjną członków władz partii wraz z rodzinami³³. Delegacje były zapraszane na zasadach wzajemności na zjazdy (kongresy) partyjne. Inną formą współpracy były wizyty przedstawicieli obu partii na świętach partyjnych organów prasowych („Trybuna Ludu” i „L’Humanité”). Drobne wzmianki w analizowanych materiałach dowodzą, że coraz bardziej cieniem na tych kontaktach kładły się kwestie finansowe. Obie partie nie chciały zbyt angażować się finansowo w tę wymianę. Francuscy komuniści co prawda zapraszali polskich towarzyszy na zjazdy swojej partii, ale w 1987 r. stwierdzili, że nie są w stanie zapewnić polskiej delegacji hotelu i transportu. Z kolei strona polska gotowa była przyjąć towarzyszy francuskich na wypoczynek wakacyjny do Polski, ale pod warunkiem, że „ze strony francuskiej rozwiązany będzie problem kosztów przyjazdu małżonek”³⁴. Te drobiazgi wymownie świadczą, jakiej degradacji od 1945 r. uległy stosunki międzypartyjne.

Polskie kierownictwo partyjne, świadome stopniowej marginalizacji FPK na francuskiej scenie politycznej, coraz więcej energii poświęcało polepszeniu stosunków z francuskimi socjalistami. Było to zadanie niełatwe, zważywszy na zdecydowane poparcie udzielone przez PS „Solidarności”, objawiające się m.in. próbami (nieudanymi) przyjęcia jej do Międzynarodówki Socjalistycznej. PS zajęła jednoznacznie krytyczne stanowisko wobec wprowadzenia stanu wojennego. W opracowaniu I sekretarza Ambasady PRL w Paryżu Waldemara Szczepańskiego z czerwca 1986 r. degradacja relacji PZPR–PS miała wynikać, obok innych czynników, z tradycyjnej niechęci „części otoczenia Mitterranda (głównie lobby prożydowskie) i wielu czołowych polityków PS wobec Polski”. Jego zdaniem to stanowisko zaczęło ewoluować od końca 1985 r., co miało wynikać z coraz bardziej „realistycznej” postawy francuskiej prawicy wobec Polski, spotkania Jaruzelski–Mitterrand, „normalizacji” sytuacji społeczno-politycznej itp. Przed kolejnym zjazdem PS w Lille (kwiecień 1987 r.) kierownictwo PS zaprosiło przedstawiciela Ambasady PRL do udziału w nim w charakterze obserwatora, co po 13 grudnia 1981 r. nie zdarzało się. W maju 1987 r. zebrała się Komisja Międzynarodowa PS, która postanowiła wysłać do Warszawy grupę studyjną w celu zorientowania się w sytuacji³⁵.

³² AAN, KC PZPR, Sekretariat Komisji Międzynarodowej LXXVII-33, *Sprawozdanie z pobytu we Francji delegacji studyjnej PZPR na zaproszenie KC FPK*, 27.11.–3.12.1988, k. nlb.

³³ Zob. m.in. AAN, KC PZPR Wydział Zagraniczny LXXVI-642, *Gaston Plissonier au CC du Parti Ouvrier Unifié de Pologne*, Paris, 25.03.1985 i 8.07.1985, k. nlb.

³⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-745, *Notatka z rozmów z FPK*, 17–23.11.1987), k. nlb.

³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-748, *Notatka informacyjna dotycząca ewolucji stanowiska PS wobec PZPR*, Paryż, 13.06.1987, k. nlb.

Ta wizyta miała miejsce w dniach 20–24 października 1988 r. Na czele delegacji PS stała Geneviève Domenach-Chich – członek Biura wykonawczego, sekretarz PS, a w jej skład weszli: Albert Facon – deputowany PS, Roland Lomme i Sonia Mink – kierownicy sektorów w KC PS. Delegaci spotkali się nie tylko z przedstawicielami władz (przede wszystkim z sekretarzem KC PZPR J. Czyrkiem), ale również z przedstawicielami „Solidarności” i Kościoła. Ich przyjazd miał charakter prywatny³⁶.

Nie udało się odnaleźć odpowiednich francuskich materiałów pokazujących stosunek i intencje drugiej strony tych relacji. Jako końcowy efekt tej ewolucji można traktować wcześniej analizowaną wizytę Mitterranda w Polsce, a rozwój sytuacji nad Wisłą już wkrótce spowodował, że jeden z podmiotów tych relacji – PZPR – przestał istnieć.

W okresie schyłkowym PRL stosunki polsko-francuskie stopniowo wychodziły z kryzysu, w jakim się znalazły się w okresie wcześniejszym. Dla relacji politycznych czynnikiem wpływającym negatywnie na ich rozwój było wprowadzenie stanu wojennego i jego konsekwencje. W latach 1986–1989 kontynuowane były wysiłki (głównie Warszawy) zmierzające do rozwijania wzajemnych kontaktów. Jednak dopiero przemiany polityczne w Polsce w latach 1988–1989 wpłynęły na większe zainteresowanie ze strony Paryża, czego efektem były ważne wizyty oficjalne. W relacjach gospodarczych impas był spowodowany zadłużeniem Polski i niemożnością spłacania kredytów. W kontaktach kulturalnych i naukowych analizowany okres cechowało stopniowe wzmacnianie ich intensywności, choć efekty tego procesu były ograniczone. Coraz mniej ożywione były również kontakty międzypartyjne PZPR z FPK i PPS. Rok 1989 zamykał ważny okres w historii relacji polsko-francuskich. To dopiero zmiana systemowa, jaka dokonała się w Polsce, nadała im nowe impulsy.

Polish-French relations in the years 1986–1989

The government of Jacques Chirac, formed after the right-wing coalition victory in parliamentary elections (March 1986), followed a strategy toward PRL authorities of gradual normalization; there were no spectacular gestures. In October 1987, the Minister for Sport and Youth, Christian Bergelin – among others – visited Poland, as did the Minister of Foreign Affairs, Jean-Bertrand Raimond, in April 1987. A sign of the times, and a testament to fact that France intended to maintain a dialogue with the opposition, was that the French Foreign Minister also met with representatives of the Polish opposition (at the French Embassy in Warsaw).

The development of high-level contacts took place increasingly under the influence of the ongoing political transition in Poland, at the center of which were the talks going on between communist authorities and the opposition that led to the “round table” discussions, and then the first (partially) free parliamentary elections in the postwar era. The great symbol of change was Lech Wałęsa’s trip

³⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-748, *Wizyta delegacji francuskiej P.S.*[bd], k. nlb.

to Paris in December 1989, which was followed by President Mitterrand's trip to Poland on 14 June 1989.

In economics, the factor that had the greatest negative impact on bilateral relations was Poland's debt to France. At the end of 1980, that debt was approximately \$ 2.5 billion, and in 1988, it was about 3.3 billion dollars. Negotiations on the repayment of Poland's debt to Western countries took place within the framework of the Paris Club. Polish exports to France fell, primarily due to drastic reductions in the sales of Polish coal, and did not reach 1980 levels until 1988.

The introduction of martial law, repression of the political opposition, and the restriction of civil liberties in Poland, also affected academic, scientific and cultural relations.

Improvement came in the second half of the 1980s. Academic, scientific and cultural exchange activities took place increasingly outside of the main group of established programs. In the 1980s, France lost its powerful position as a destination for Polish scholars.

The 1980s can hardly be called fruitful in terms of the PCF's relations with the PZPR. When martial law was imposed on Poland, the French communists were in a coalition government, and they were unable to take a position that was very different than the one being taken by their Socialist partners. After the PCF left the coalition government in July 1984, this situation changed; in July 1985, a PCF delegation travelled to Warsaw for the first time since 1979. After that, the network of contacts became broader, though its significance – given the weakening position and influence of the communist movement in Europe – was getting smaller and smaller.

Keywords: Communism, Polish-French relations, Mitterrand, economic relations, cultural relations